

História Slovenska

Ing. Pavol Kleban - aktualizované 27.10.2011 - verzia 2.1 časť I.

*"Dokiaľ antilopy nebudú mať svojich historikov, príbehy o love budú vždy glorifikovať lovcov."
(africké príslovie)*

(vybraná kapitola)

Slovensko na Ptolemaiovej mape I.

Klaudios Ptolemaios

Klaudios Ptolemaios (latinsky písaný Claudius Ptolemaeus) veľký grécky matematik, astronóm, astrológ a zemepisec, žil v rokoch 85 až 165 po Kristovi. Väčšinu svojho života pôsobil v egyptskej Alexandrii. Medzi jeho hlavné diela patrí astronomický spis *Veľká sústava* (*Syntaxis megalé*), známy tiež z arabského prekladu ako *Almagest*. Bola to encyklopédia dobových astronomických poznatkov. Ptolemaios ako zástanca geocentizmu považoval Zem za stred vesmíru, okolo ktorej obieha Slnko, Mesiac, planéty a hviezdy. Zaviedol 48 nových súhvezdí z najjasnejších viditeľných hviezd, ktoré mu pripomínali obrazy postáv, zvierat alebo vecí. Ptolemaiov popis slnečnej sústavy bol považovaný za správny až do 16. storočia, kedy Mikuláš Koperník vypracoval heliocentrickú sústavu sveta.

Ptolemaiove štyri knihy o astrológii *Tetrabiblos* podávajú komplexný návod na zostavenie a výklad horoskopu. *Tetrabiblos* patrí k základným dielam o astrológii helénskeho obdobia a od svojho vzniku až podnes je astrológmi užívané a citované.

Obr. Ptolemaiov portrét zo stredoveku

Významná práca gréckeho kartografa *Zemepisný úvod (Geógrafiké hyfégésis)*, alebo tzv. *Geografia*, je návod k zostavovaniu máp pomocou astronomicky stanovených súradníc. Dielo napísal Ptolemaios pravdepodobne niekedy po roku 141 n.l. Celý text *Geografie* je rozdelený do 8 kníh. Prvá kniha a začiatok druhej obsahuje kritiku nedochovaného spisu kartografa Marina z Tyru. Nasleduje úvod do konštrukcie mapových sietí a použitia súradnicových tabuliek, podľa ktorých je možné do siete vniesť ostrovy a polostrovy, pohoria, pramene a ústia riek, sídla a územia jednotlivých kmeňov. Tabuľky pokračujú až po knihu 7. Ptolemaios uvádza celkovo na 8.000 súradníc miest. Samotné Ptolemaiove mapy sú zaraďované do 8. knihy, kde sú ešte raz vypočítané a zadané súradnice, tentokrát už nie v stupňoch a minútach zemepisnej šírky a dĺžky, ale v hodinách a minútach časového rozdielu voči Alexandrii, resp. dĺžky najdlhšieho dňa. Celý atlas tvorí 26 dielčích máp (Európa 10x, Ázia 12x, Afrika 4x) a ako mapa číslo 27 býva označovaná mapa celej Oikumény – známej časti sveta, ako ju nazývali antickí Gréci. Takéto zloženie Ptolemaiovho spisu je označované ako vydanie A. Existuje vydanie B so 64 dielčimi mapami a so 4-dielnou mapou sveta. Nie je zistené, ktorá verzia je staršia a ktorú je možné pripísať Ptolemaiovi. Na niektorých kresbách 27. mapy je totiž ako pôvodca menovaný Agathodaimon z Alexandrie, o ktorom sa nevie kedy žil. Zároveň nie je zistené, či celý text *Geografie* pochádza od Ptolemaia.

Najstaršie grécke opisy Ptolemaiovej *Geografie* pochádzajú z posledných storočí Byzantského cisárstva, nakoľko pôvodne dielo sa nám nedochovalo. Byzantský mních a učenec Maximus Planudes (žil v rokoch 1260 až 1310) hľadal a aj našiel v Konštantínopole text Ptolemaiovej *Geografie*, pre ktorú nechal zhotoviť nový súbor máp. Planudove dielo bolo rozsiahle a jeho *Pramene (Ethymologiae)*, encyklopédia zahrňujúca všetky znalosti tej doby, poskytli renesančným učencom výsledky antickej múdrosti. Jedna kópia tejto Planudom doplnenej *Geografie* bola odovzdaná byzantskému cisárovi. V roku 1395 ju ako dar priviezol do Talianska diplomat Manuel Chrysoloras, ktorý tam išiel žiadať o pomoc proti Turkom. Ptolemaiove spisy zostali v Európe zabudnuté až do 15. storočia. Jacobo d'Angelo preložil grécky text *Geografie* do latinčiny a v roku 1475 bol vytlačený. Nezmenený text bol s jednou výnimkou použitý pri prvých šiestich vydaniach. *Geografia* sa tak stala základom prvého tlačeného Ptolemaiového atlasu, ktorý bol vydaný v Bologni v roku 1477 v počte výtlačkov 500 kusov. Následne boli v Taliansku a v Nemecku tlačené nové vydania Ptolemaiových máp. Taliansky kartograf Francesco Berlinghieri (1440 – 1501) vydal vo Florencii rytú, ručné maľovanú mapu okolo roku 1480. Berlinghieriho verziu Ptolemaiovej mapy používame aj v rozprave o Slovensku.

Mapa MAGNA GERMANIA

Ptolemaiova mapa MAGNA GERMANIA zachytáva územie strednej Európy približne do roku 150 n.l.. Zobrazuje celkovo 137 geografických bodov, z ktorých 94 sú mestá a hradiská, o ktorých už Ptolemaios vo svojej dobe píše ako o starodávnych. Mapa bola a je predmetom bádania rôznych učencov ako minulých tak aj súčasných. Historici a lingvisti sa bez úspechu znovu a znovu pokúšali dešifrovať „*Ptolemaiov kód*“. V súčasnosti sa hlavná pozornosť štúdiu mapy sústreďuje v Čechách a v Nemecku. Medzi výskumníkmi dostal tento pomaly 2000 rokov starý rébus pomenovanie „*zakliatý zámok*“.

Skupina klasických filológov, matematických historikov a odborných kartografov z Berlínskej Technickej Univerzity z odboru geodézie a geoinformatiky zverejnila výsledky svojej šesť ročnej práce. V Nemecku bola koncom roka 2010 publikovaná kniha *Germánia a ostrov Thule (Germania und die Insel Thule)*, ktorá pojednáva práve o tomto výskume. Tím vedcov pracoval na vývoji „*geodetickej deformačnej analýzy*“, ktorá mala odstrániť veľké a chybné vzdialenostné rozdiely na Ptolemaiovej mape.

Obr. Ptolemaiiova mapa MAGNA GERMANIA

Nemeckí vedci stanovili na mape tri hlavné opevnené mestá: LUPPIA – Bernburg, AMISIA – Fritzlar a EBURODUNUM – Brno. Použitím geodetickej deformačnej analýzy pre Ptolemaiiove súradnice a porovnaním so súčasnou mapou dešifrovali Ptolemaiiove názvy pre mnoho ďalších nemeckých miest, kde ich odchýlka vzdialenosti obyčajne nepresahuje 10-20 km.

Niektoré z ďalších lokalizovaných názvov nemeckého tímu:

- ALISUM – Bergisch-Gladbach
- AREGELIA – Leipzig
- ASCAUCALIS – Bydgoszcz, Poľsko
- BICURGIUM – Jena
- CANDUUM – Elsenach
- CASURGIS – Praha, Česko
- LACIBURGIUM – Ueckermünde
- LEUFANA – Hitzacker
- LUPFURDUM – Dresden
- MEDIOLANIUM – Borken
- MELOCABUS – Bad Hersfeld
- NAVALIA - Essen
- STRAGONA – Görlitz

- SUDETE MONTES – Francký Les, severné Bavorsko
- SUSUDATA - Fürstenwalde
- TREVA – Hamburg
- TULIFURDUM – Hanover
- TULISURGIUM - Braunschweig

Na mape si však môžeme všimnúť územie nad provinciami Hornej a Dolnej Panónie – PANNONIAE SUPERIORIS PARS, PANNONIAE INFERIORIS PARS, ktorú tvorí slovenská Podunajská nížina. Mestá, ktoré ležia bezprostredne nad územím Panónie, musia teda ležať na dnešnom území Slovenska. Pre nemecký vedecký tím sa však priestor pre Slovensko na Ptolemaiovej mape nenašiel.

Na mieste je teda otázka, či snahou matematicky stotožniť nepresnú Ptolemaiovu mapu s mapou súčasnou sa už hneď na začiatku nedopúšťame chyby. Použitie kartograficko-matematického modelu, do ktorého počítačovo zadáme Ptolemaiove súradnice, by sme mohli považovať za správne riešenie len ak by Ptolemaios mal k dispozícii presné súradnice. Systém poludníkov a rovnobežiek ale vytvoril až Ptolemaios a presnú polohu hradísk v Germánii nepoznal.

U mnohých dielčích máp Ptolemaios súradnice miest osobne zmeral a následne ich zakreslil na svoje mapy. Taliansko, Grécko, Turecko a iné krajiny svojou presnosťou a počtom zakreslených miest a hradísk výrazne prevyšujú mapu MAGNA GERMANIA.

Obr. Ptolemaiova mapa Turecka

Ptolemaios Germániu nikdy nenavštívil. Predpokladaný postup kartografa pri vytváraní mapy MAGNA GERMANIA bol nasledovný: Ptolemaios najprv vypracoval a schématicky znázornil Oikuménu, teda celý známy svet - Zemeguľu. Na tejto prvotnej mape sveta vytvoril súradnicový systém (systém poludníkov a rovnobežiek) a do jednotlivých príslušných lokalít postupne zakresľoval krajiny od známych po tie menej známe. Na mape sveta tak Ptolemaiovi vznikol priestor pre zakreslenie Germánie. Odčítal začiatkové a koncové hodnoty poludníkov a rovnobežiek z mapy sveta a tie preniesol na samotnú mapu MAGNA GERMANIA s už podrobnejším súradnicovým systémom. Do tejto „prázdnej mapy“ začal zakresľovať len lokality, o ktorých počul, alebo ich poznal. Oblasti, ktoré nepoznal na mape zakreslené nie sú. A až následne odčítaním polohy zakreslených lokalít z osí x a y získal súradnice. Tie ale vôbec nemôžeme použiť na lokalizáciu hradísk stotožnením so súčasnou mapou Európy, nakoľko sú nepresné.

Pod veľkú nepresnosť vzdialeností na mape sa mohla podpísať aj v minulosti používaná dĺžková miera *parasang*, ktorej samotná hodnota dĺžky veľmi kolísala, pretože ju určovala nielen vzdialenosť ale aj schodnosť terénu. Na rovinách bol teda *parasang* dlhší ako v neschodných horách. Táto dĺžková miera sa využívala hlavne v armáde pre stanovenie presunu vojenských jednotiek.

Ptolemaios pri zostavovaní mapy pravdepodobne vychádzal z diela kartografa Marina z Tyru a z iných, jemu dostupných prameňov. Doplnujúce informácie získaval od rímskych vojenských jednotiek operujúcich v týchto končinách a samozrejme od obchodníkov a kupcov, nakoľko územím Germánie prechádzala starodávna obchodná trasa zvaná Jantárová cesta.

Jantárová cesta bola obchodná, suchozemská trasa v praveku aj staroveku, ktorou putovali etruskí, grécki a neskôr rímski obchodníci zo Stredomoria na Pobaltie. Spájala významné staroveké obchodno-remeselnícke stredisko Aquileiu pri Jadrane s východobaltskými oblasťami pri ústí rieky Visla. Z Aquileii, prechádzajúc Julské Alpy, viedla Jantárová cesta do Emony (Lubl'ana, Slovinsko) a ďalej do Poetovia, (Ptuj, Slovinsko). Tu sa obracala na sever a cez Savariu (Szombathely, Maďarsko) a Scarbantiu (Šoproň, Maďarsko) dorazila popri Neziderskom jazere do Carnunta. Carnuntum, ako sídlo trvalej rímskej légie, bolo najvýznamnejšou pevnosťou pohraničného systému neďaleko ústia rieky Moravy do Dunaja.

Gaius Plinius Secundus pochádzal z Coma, pomerne skoro sa ale dostal do Ríma. Slúžil ako vojak v Germánii, kde sa zoznámil s radou významných osobností. Neskôr zastával niekoľko úradníckych miest. Bol veľmi plodným spisovateľom, no z jeho tvorby sa nám veľa nedochovalo. Jeho posledná výprava bola vojenská, zastával hodnosť veliteľa vojnového loďstva v Misene v Kampánii. V roku 79 n.l., keď vybuchol Vezuv, sa Plinius vydal v čele svojej flotily na pomoc ľuďom ohrozených sopkou. Pri tejto záchranej misii zomrel.

Plinius nám o Jantárovej ceste zanechal tieto riadky: „*Že takmer 600 míľ od pannonského Carnunta leží ono germánske pobrežie, odkiaľ sa dováža (jantár), to sa zistilo len nedávno. Žije ešte rímsky jazdec, ktorý bol vyslaný Iulianom, usporiadateľom gladiátorských hier cisára Nerona, aby jantár zaobstaral. Ten precestoval spomenuté obchodné cesty a brehy a doviezol tak obrovské množstvo jantáru, že siete chrániace balkóny v cirkuse pred šelmami, boli zopnuté jantárovými sponami a že aréna a celé zariadenie pre každý deň bolo z jantára, ako sa výprava hier každodenne menila.*“

Jantárová cesta bola najviac používaná od konca 7. storočia pred Kristom do 5. storočia nášho letopočtu. Najsilnejšia frekvencia bola ale v 1. a 2. storočí n.l., kedy cesta slúžila na diaľkový obchod Rímskej ríše. Z východobaltských nálezísk sa po nej prepravoval zlatožltý jantár, podľa ktorého dostala obchodná cesta aj svoje pomenovanie. Jantár (skamenelá živica treťohorných borovic) bol známy svojou pomernou tvrdosťou, dobrou opracovateľnosťou a štiepatelnosťou. Kultúry starovekých národov ho s obľubou používali na výrobu ozdobných predmetov, šperkov a magických amuletov. Cenili si ho viac ako zlato.

Smerom na juh sa ešte po Jantárovej ceste dovážal dobytok, kože, kožušiny, perie a otroci. Luxusné sklenené, strieborné a bronzové výrobky antických remeselníkov sa prepravovali smerom na sever.

Od Carnunta sa Jantárová cesta vetvila. Jedna trasa a jej vetvy išli cez Moravu. Druhá trasa a jej vetvy prechádzali cez Slovensko. Obchodníkmi najpoužívanejšia trasa sa musela preniesť aj do počtu obchodných staníc na Ptolemaiovej mape.

Na Slovensku bola pre obchodníkov a klenotníkov zaujímavá taktiež lokalita Prešova a Dubnických opálových baní. O počiatkoch ťažby drahého opálu na Slovensku nie sú zachované žiadne písomné údaje. Najstaršie informácie o drahom opáli vôbec, pochádzajú približne z roku 500 pred naším letopočtom, keď ho vo svojej básni spomína grécky básnik Onomakritos. Ďalšiu zmienku nám zanechal rímsky filozof Julius Solinus, ktorý vo svojom diele *Polyhistor* opisuje záhadný kameň šesťdesiatich farieb, ktorému zároveň pripisuje silné magické účinky. Pomerne podrobne sa o drahom opáli rozpisuje Plinius vo svojom diele *Naturalis Historiae Libri XXXVII*, kde okrem iného uvádza „*nijaký iný drahokam nie je svojím vzhľadom príjemnejší očiam*“. Taktiež píše že „*rímsky senátor Nónius radšej zvolil vyhnanstvo, ako by sa vzdal svojho prsteňa s veľkým opálom*“. Plinius považoval za miesto pôvodu opálu Indiu. Ako uvádzajú na svojich stránkach samotné Opálové bane, názor odborníkov na danú problematiku je, že drahé opály popísané starovekými autormi sa vyznačujú intenzívnou farbohrou a výraznou opalescenciou, ktorá je typická pre dubnícky drahý opál. Je veľký predpoklad, že drahé opály staroveku mali svoj pôvod pri Dubníku. Plinius ale uvádza krajinu pôvodu Indiu. Mohol mať na mysli (V)in(i)diu, krajinu Vinidov? Aj franský kupec Samo o niekoľko storočí neskôr obchodoval so Slovanmi zvanými Vinidi na staroslovensko-avarskom území. Napokon si ho Vinidi zvolili za svojho kráľa a tak Samo založil prvé písomne doložené kráľovstvo Slovenov – Vinidov na území Slovenska...

Pokračovanie...

Ing. Pavol Kleban

Chránené autorským zákonom – Ing. Pavol Kleban – 27.10.2011

pavol.kleban@gmail.com